

Sprawa C-293/24**Streszczenie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym
złożonego zgodnie z art. 98 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem
Sprawiedliwości****Data wpływu:**

23 kwietnia 2024 r.

Sąd odsyłający:

Supremo Tribunal de Justiça (sąd najwyższy, Portugalia)

**Data wydania postanowienia o wystąpieniu z wnioskiem o wydanie
orzeczenia w trybie prejudycjalnym:**

13 marca 2024 r.

**Strona powodowa w postępowaniu głównym/strona wnosząca skargę
kasacyjną:**

João Filipe Ferreira da Silva e Brito i in.

**Strona pozwana w postępowaniu głównym/druga strona postępowania
kasacyjnego:**

Estado Português

Przedmiot postępowania głównego

Postępowanie główne dotyczy powództwa o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, w którym powodowie, byli pracownicy linii lotniczych AIA, domagają się zasądzenia od państwa portugalskiego [odszkodowania] z tytułu pozaumownej odpowiedzialności cywilnej wynikającej z pomyłki sądowej. Skarżący podnoszą, że wyrok Supremo Tribunal de Justiça (sądu najwyższego) z dnia 25 lutego 2009 r., wydany w ramach postępowania dotyczącego zaskarżenia zwolnienia grupowego, którym zostali objęci w 1993 r., jest w sposób oczywisty niezgodny z prawem (i) ponieważ opiera się na błędnej wykładni pojęcia „przejęcia zakładu” w rozumieniu dyrektywy 2001/23/WE oraz (ii) ponieważ narusza obowiązek zwrócenia się do Trybunału Sprawiedliwości

z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w przedmiocie wykładni tego pojęcia w świetle prawa Unii.

Przedmiot i podstawa prawna wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym

Wykładnia pojęcia „przejęcia zakładu” zawartego w dyrektywie 2001/23/WE – Obowiązek wystąpienia z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym na podstawie art. 267 TFUE przez sąd krajowy orzekający w ostatniej instancji.

Powołane przepisy prawa Unii

Dyrektywa Rady 77/187/EWG z dnia 14 lutego 1977 r. w sprawie zbliżania ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ochrony praw pracowniczych w przypadku przejęcia przedsiębiorstw, zakładów lub części zakładów (Dz.U. 1977, L 61, s. 26; EE 05/02, s. 122) i dyrektywa Rady 2001/23/WE z dnia 12 marca 2001 r. w sprawie zbliżania ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ochrony praw pracowniczych w przypadku przejęcia przedsiębiorstw, zakładów lub części przedsiębiorstw lub zakładów (Dz.U. 2001, L 82, s. 16): art. 1, art. 3 ust. 1 i art. 4.

Powołane przepisy prawa krajowego

Lei n.º 67/2007 – Regime da Responsabilidade Civil Extracontratual do Estado e demais Entidades Públicas (ustawa nr 67/2007 ustanawiająca system odpowiedzialności pozaumownej państwa i innych podmiotów publicznych) (Diário da República, 1 seria, nr 251 z dnia 31 grudnia 2007 r.):

– Artykuł 13 („Odpowiedzialność w przypadku pomyłki sądowej”) stanowi, że państwo ponosi odpowiedzialność cywilną za szkody wynikające z orzeczeń sądowych, które są w sposób oczywisty niekonstytucyjne, niezgodne z prawem lub nieuzasadnione z powodu oczywistego błędu w ocenie okoliczności faktycznych.

Decreto-Lei n.º 64-A/89, que aprova o regime juridico da cessação do contracto individual de trabalho, incluindo as condições de celebração e caducidade do contracto de trabalho a termo (dekret z mocą ustawy nr 64-A/89 w sprawie zasad prawnych zakończenia indywidualnej umowy o pracę oraz zawarcia i wygaśnięcia umowy o pracę na czas określony) (Diário da República, seria I, nr 48, dodatek 2 z dnia 27 lutego 1989 r.) (zwany dalej „LCCT”):

– – Artykuł 23 („Prawa pracowników”) zawarty w rozdziale V zatytułowanym „Zakończenie umowy o pracę w związku z likwidacją miejsc pracy z obiektywnych przyczyn natury strukturalnej, technologicznej lub koniunktury

związanych z przedsiębiorstwem”, w dziale I zatytułowanym „Zwolnienia grupowe”, stanowi, że: (ustęp 1) pracownicy, których umowa o pracę ulega rozwiązaniu w związku ze zwolnieniem grupowym, mają prawo do odszkodowania; (ustęp 2) podczas okresu wypowiedzenia pracownik może rozwiązać umowę o pracę bez uszczerbku dla prawa do odszkodowania; oraz (ustęp 3) pobranie takiego odszkodowania jest równoznaczne z wyrażeniem zgody na zwolnienie.

Decreto-Lei n.º 49408, Regime Jurídico do Contrato Individual de Trabalho (dekret z mocą ustawy nr 49408 w sprawie reżimu prawnego indywidualnej umowy o pracę) (Diário do Governo, seria I, dodatek 1 z dnia 24 listopada 1969 r.) (zwany dalej „LCT”):

- – Artykuł 37 („Przejęcie zakładu”) stanowi zasadniczo, że stanowisko pracodawcy przechodzi na nabywcę zakładu pracy, chyba że przed przejęciem umowa o pracę przestała obowiązywać lub w przypadku porozumienia zawartego między zbywającym a nabywcą, zgodnie z którym pracownicy pozostaną w służbie zbywającego w innym zakładzie pracy.

Código das Sociedades Comerciais (kodeks spółek handlowych) w brzmieniu obowiązującym w chwili zaistnienia okoliczności faktycznych, zatwierdzony dekretem z mocą ustawy nr 262/86 (Diário da República, seria I, nr 201 z dnia 2 września 1986 r.).

- – Artykuł 152 („Obowiązki, uprawnienia i odpowiedzialność likwidatorów”) stanowi, że na mocy uchwały walnego zgromadzenia (i) likwidator może zostać upoważniony, w szczególności, do tymczasowego kontynuowania wcześniejszej działalności spółki, zbycia całego majątku spółki i przeniesienia zakładu pracy, oraz (ii) likwidator ma obowiązek zakończyć toczące się sprawy, wywiązać się ze zobowiązań spółki i odzyskać wierzytelności na jej rzecz.

Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej przywołane przez sąd odsyłający

W przedmiocie pozaumownej odpowiedzialności cywilnej państw członkowskich Unii Europejskiej za naruszenie prawa Unii

- Wyrok z dnia 19 listopada 1991 r., Francovich (C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428);
- Wyrok z dnia 5 marca 1996 r., Brasserie du pêcheur i Factortame (C-46/93 i C-48/93, EU:C:1996:79);
- Wyrok z dnia 26 marca 1996 r., British Telecommunications (C-392/93, EU:C:1996:131);

- Wyrok z dnia 23 maja 1996 r., Hedley Lomas (C-5/94, EU:C:1996:205);
 - Wyrok z dnia 8 października 1996 r., Dillenkofer i in. (C-178/94, C-179/94 i od C-188/94 do C-190/94, EU:C:1996:375);
 - Wyrok z dnia 2 kwietnia 1998 r., Norbrook Laboratories (C-127/95, EU:C:1998:151);
 - Wyrok z dnia 1 czerwca 1999 r., Konle (C-302/97, EU:C:1999:271);
 - Wyrok z dnia 4 lipca 2000 r., Haim (C-424/97, EU:C:2000:357);
 - Wyrok z dnia 30 września 2003 r., Köbler, (C-224/01, EU:C:2003:513);
 - Wyrok z dnia 13 czerwca 2006 r., Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391);
 - Wyrok z dnia 3 września 2009 r., Fallimento Olimpiclub (C-2/08, EU:C:2009:506);
 - Wyrok z dnia 25 listopada 2010 r., Fuß (C-429/09, EU:C:2010:717);
 - Wyrok z dnia 14 marca 2013 r., Leth (C-420/11, EU:C:2013:166);
 - Wyrok z dnia 9 września 2015 r., Ferreira da Silva e Brito i in. (C-160/14, EU:C:2015:56) (wyrok ten został wydany w następstwie pierwszego wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym przedłożonym w postępowaniu głównym);
 - Wyrok z dnia 28 lipca 2016 r., Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602);
 - Wyrok z dnia 29 lipca 2019 r., Hochtief Solutions Magyarországi Fióktelepe (C-620/17, EU:C:2019:630);
 - Wyrok z dnia 4 marca 2020 r., Telecom Italia (C-34/19, EU:C:2020:148);
- W przedmiocie pojęcia „przejęcia zakładu” w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości na dzień 25 lutego 2009 r., tj. na dzień dnia, w którym Supremo Tribunal de Justiça wydał wyrok rzekomo dotknięty pomyłką sądową*
- Wyrok z dnia 14 kwietnia 1994 r., Schmidt/Spar-und Leihkasse der früheren Ämter Bordesholm, Kiel und Cronshagen (C-392/92, EU:C:1994:134);
 - Wyrok z dnia 11 marca 1997 r., Süzen/Zehnacker Gebäudereinigung Krankenhausservice (C-13/95, EU:C:1997:141);
 - Wyrok z dnia 10 grudnia 1998 r., Hidalgo i in. (C-173/96 i C-247/96, EU:C:1998:595);

- Wyrok z dnia 25 stycznia 2001 r., Liikenne (C-172/99, EU:C:2001:59);
- Wyrok z dnia 20 listopada 2003 r., Abler i in. (C-340/01, EU:C:2003:629);
- Wyrok z dnia 15 grudnia 2005 r., Güney-Görres i Demir (C-232/04 i C-233/04, EU:C:2005:778).

Zwięzłe przedstawienie stanu faktycznego i postępowania głównego

Postępowania dotyczące zaskarżenia zwolnienia grupowego (1993–2009)

Okoliczności faktyczne w ramach postępowań dotyczących zaskarżenia zwolnienia grupowego

- 1 Powodowie w postępowaniu głównym byli pracownikami linii lotniczej Air Atlantis, SA (zwanej dalej „AIA”), utworzonej w 1985 r. i działającej w sektorze nieregularnego transportu lotniczego.
- 2 W następstwie uchwały podjętej przez walne zgromadzenie w dniu 19 lutego 1993 r., AIA została rozwiązana na mocy aktu notarialnego z dnia 19 kwietnia 1993 r.
- 3 Linia lotnicza TAP Air Portugal (zwana dalej „TAP”) uczestniczyła w tym walnym zgromadzeniu jako akcjonariusz większościowy.
- 4 W dniu 26 lutego 1993 r. AIA przesłała pracownikom zawiadomienie o zwolnieniu grupowym ze skutkiem na dzień 30 kwietnia 1993 r. Wszyscy pracownicy z wyjątkiem jednego zgodzili się przyjąć odszkodowanie, do którego byli uprawnieni.
- 5 W tamtym czasie pracownicy uważali, że przyczyną zamknięcia była sytuacja ekonomiczna, finansowa i operacyjna AIA oraz że zwolnienie grupowe było nieuniknione ze względu na sytuację w sektorze międzynarodowego transportu lotniczego wynikającą z ogólnego kryzysu spowodowanego wojną w Zatoce Perskiej.
- 6 Dopiero po zwolnieniu pracownicy dowiedzieli się, że niektóre samoloty AIA zostały przekazane TAP i że TAP zaczęła obsługiwać loty czarterowe na dotychczasowych trasach AIA.
- 7 Od dnia 1 maja 1993 r. TAP rozpoczęła bowiem wykonywanie niektórych lotów czarterowych zakontraktowanych jeszcze przez AIA na okres od dnia 1 maja do dnia 31 października 1993 r., znanych jako „lato IATA 93”, których umowy zostały zawarte przed rozwiązaniem AIA.

- 8 Z jednej strony TAP korzystała z części sprzętu używanego przez AIA w swojej działalności, a mianowicie z czterech samolotów, sprzętu biurowego i naczyń wykorzystywanych w samolotach.
- 9 Dostawa sprzętu biurowego i innego wyposażenia do TAP została następnie uwzględniona w likwidacji AIA, biorąc pod uwagę status TAP jako głównego akcjonariusza i wierzyciela.
- 10 TAP zaczęła korzystać z czterech samolotów, ponieważ ich zwrot przed zakończeniem umów leasingu oznaczałoby, że leasingobiorca, AIA, musiałby zapłacić leasingodawcy wszystkie raty należne do zakończenia umowy.
- 11 Ponieważ jeden z samolotów został podnajęty przez TAP na rzecz AIA, a w przypadku pozostałych trzech samolotów TAP była gwarantem spłaty zobowiązań wynikających z umów leasingu zawartych przez AIA, TAP przejęła obowiązek zapłaty odpowiednich rat i pozycję leasingobiorcy w ramach tych umów leasingu.
- 12 TAP zmieniła barwy i logo tego sprzętu dopiero po pewnym czasie, w związku z czym wykonywała loty w barwach i z logo AIA.
- 13 Cztery samoloty pozostające w posiadaniu TAP były stopniowo zwracane leasingodawcom w latach 1998–2000.
- 14 Ponadto, aby uniknąć szkód wynikających z naruszenia umów zawartych już między AIA a organizatorami wycieczek, które przewidywały wysokie odszkodowania ze strony AIA w przypadku niewykonania umowy, TAP obsługiwała loty „lato IATA 93”.
- 15 W odniesieniu do lotów czarterowych zakontraktowanych wcześniej przez AIA, TAP korzystała głównie z czterech samolotów, którymi dysponowała AIA oraz, w mniejszym stopniu, z własnych samolotów i załóg.
- 16 Od dnia 1 maja 1993 r. TAP, która zajmowała się prawie wyłącznie działalnością w zakresie regularnego transportu lotniczego, oprócz obsługi niektórych lotów zakontraktowanych jeszcze przez AIA na okres „lato IATA 93”, rozpoczęła prowadzenie działalności na rynku czarterowym, którego wcześniej nie obsługiwała, ponieważ loty czarterowe stanowiły tradycyjne połączenia AIA, wykonując na przykład 15 lotów czarterowych w okresie marzec/kwiecień 1994 r.
- 17 Latem 1994 r. TAP sama zawierała umowy i planowała loty czarterowe bezpośrednio z organizatorami wycieczek działającymi na rynku.
- 18 Przed rozwiązaniem i zamknięciem AIA, TAP uruchomiła trzy kursy w celu przyjęcia pilotów, które zostały utrzymane. Przed rozwiązaniem AIA, TAP otworzyła również kolejny kurs w celu przyjęcia nowych pilotów, który był kontynuowany po rozwiązaniu AIA.

- 19 Dwie pracownice, które zostały oddelegowane przez TAP do AIA w celu wykonywania zadań kierownictwa handlowego w tym podmiocie, zostały po rozwiązaniu AIA włączone przez TAP do jej własnego kierownictwa handlowego i powierzono im obowiązki w zakresie lotów nieregularnych i czarterowych „lato IATA 93”.

Przebieg postępowań dotyczących zaskarżenia zwolnienia grupowego w pierwszej i drugiej instancji

- 20 W latach 1993 i 1994 byli pracownicy AIA zaskarżyli zwolnienie grupowe przed Tribunal de Trabalho de Lisboa (sądem pracy w Lizbonie). W swoich skargach domagali się oni w szczególności stwierdzenia, że zwolnienie grupowe było niezgodne z prawem, przywrócenia do pracy w TAP bez uszczerbku dla ich stażu pracy i grup zaszerogowania oraz wypłaty wynagrodzenia w miejsce zwolnienia.
- 21 Wyrokiem z dnia 6 lutego 2007 r. Tribunal de Trabalho de Lisboa uznał, że nastąpiło przejście zakładu i nakazał TAP przywrócić pracowników do pracy, bez uszczerbku dla ich stażu pracy, a także wypłatę odszkodowania z tytułu powstałych szkód i utraconych korzyści.
- 22 Strona pozwana i niektórzy powodowie w postępowaniu głównym odwołali się od wyroku Tribunal de Trabalho de Lisboa do Tribunal da Relação de Lisboa (sądu apelacyjnego w Lizbonie).
- 23 W dniu 16 stycznia 2008 r. Tribunal da Relação de Lisboa uchylił zaskarżony wyrok w zakresie, w jakim dotyczył on przywrócenia powodów do pracy oraz odszkodowania za wynikłą szkodę i utracone korzyści, uwalniając tym samym stronę pozwaną od roszczeń. Wyrok ten nie dotyczył jedyne go pracownika, który nie przyjął odszkodowania.
- 24 Powodowie w postępowaniu głównym wnieśli do Supremo Tribunal de Justiça (sądu najwyższego, Portugalia) skargę kasacyjną od tego wyroku.

Argumenty skarżących przed Supremo Tribunal de Justiça w postępowaniu dotyczącym zaskarżenia zwolnienia grupowego

- 25 Skarżący twierdzili zasadniczo, że nawet jeśli powodem przywołanego zwolnienia grupowego było ostateczne zamknięcie przedsiębiorstwa, rzeczywistym zamiarem TAP było wznowienie działalności prowadzonej dotychczas przez AIA na rynku lotów czarterowych.
- 26 W związku z tym uważali, że okoliczności faktyczne należy uznać za przejście zakładu, a nie za ostateczne zamknięcie przedsiębiorstwa.
- 27 Powoływali się również na wadę oświadczenia woli w odniesieniu do przyjęcia odszkodowania z tytułu zwolnienia grupowego i argumentowali, że przyjęcie przez nich odszkodowania nie uniemożliwia im zaskarżenia zwolnienia.

- 28 Zdaniem skarżących postępowanie likwidacyjne przedsiębiorstwa nie stoi na przeszkodzie przeniesieniu zakładu pracy, ponieważ w tym celu wystarczy, aby podmiot kontynuował działalność lub część prowadzonej dotychczas działalności spółki.
- 29 W odniesieniu do rozpatrywanej sprawy, skarżący twierdzili w szczególności, że ciągłość działalności została wykazana, ponieważ (i) prawie wszystkie środki materialne i samoloty AIA zostały przeniesione do TAP; (ii) część pracowników wykonująca zadania kierownictwa handlowego w AIA została przeniesiona w celu pełnienia tej roli do TAP; (iii) TAP przez pewien czas używała logo i kolorów AIA; (iv) TAP obsługiwała loty czarterowe zakontraktowane jeszcze przez AIA; (v) TAP utrzymała trasy i działalność czarterową oraz zachowała docelowych odbiorców tej działalności, co doprowadziło do przeniesienia klientów; (vi) nie miało znaczenia, że AIA nie mogła przenieść swojej licencji na wykonywanie lotów nieregularnych, ponieważ TAP posiadała niezbędne zezwolenie na wykonywanie takich lotów; oraz (vii) bez znaczenia był fakt, że działalność zawodowa była powiązana z licencją i dlatego nie mogła zostać przeniesiona, ponieważ przeniesienie zakładu pracy dla celów zatrudnienia nie jest równoważne z przejęciem zakładu, które jest transakcją czysto handlową.
- 30 Elementy te stanowiły wystarczające przesłanki, aby stwierdzić, że doszło do przejęcia zakładu, z nieodłącznym przeniesieniem aktywnej i pasywnej pozycji umów o pracę na nabywcę TAP.
- 31 W opinii skarżących przeniesienie aktywów i sprzętu AIA na TAP było w rzeczywistości przejęciem zakładu dokonany pod przykrywką rzekomej „sprzedaży środków trwałych według wartości księgowej”.
- 32 Istniał zatem bezpośredni konflikt z orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości oraz dyrektywami 77/187 i 2001/23, w szczególności ze względu na fakt, że w wyroku Tribunal da Relação de Lisboa z dnia 16 stycznia 2008 r. nie przywiązano żadnej wagi do okoliczności, że przejęcie zakładu może odbywać się w kilku etapach, ani też nie zdołano zastosować mniej formalnego i bardziej praktycznego podejścia do tego pojęcia, wymaganego przez doktrynę i orzecznictwo Unii.
- 33 Skarżący podnosili również, że to sama TAP, jako akcjonariusz większościowy, zwołała nadzwyczajne walne zgromadzenie AIA, którego jedynym punktem porządku obrad była uchwała o likwidacji AIA. W związku z tym to wyłącznie TAP ponosi konsekwencje zatwierdzenia jej wniosku, ponieważ ewentualna niemożność wykonywania zakontraktowanych lotów czarterowych – a w konsekwencji pogorszenie sytuacji finansowej AIA – wynikała z dobrowolnej, świadomej i zgodnej z prawem decyzji TAP.
- 34 Skarżący podnieśli również, że art. 23 ust. 3 LCCT jest niezgodny z art. 4 ust. 1 dyrektywy 77/187 i dyrektywy 2001/23. Jak bowiem orzekł Tribunal do Trabalho de Lisboa, okoliczność, że pracownicy zgodzili się na odszkodowanie, nie

uniemożliwiła im zaskarżenia zwolnienia grupowego, ponieważ zgoda ta stanowiła oświadczenie woli dotknięte błędem co do powodów.

- 35 Tymczasem zdaniem skarżących, rola sądu krajowego jako sądu prawa Unii oznacza, że sąd ten nie stosuje przepisu krajowego, który jest niezgodny z bezpośrednio stosowanym przepisem prawa Unii, jak ma to miejsce w przypadku domniemania ustanowionego w art. 23 ust. 3 LCCT, w świetle art. 4 dyrektywy 77/187 i dyrektywy 2001/23.
- 36 Ponadto skarżący twierdzili, że AIA nie była jedynie przedłużeniem TAP i że rozwiązując tę pierwszą i przenosząc jej działalność na siebie, TAP skorzystała ze „zniesienia osobowości prawnej” w celu osiągnięcia celów, które nie były dozwolone przez prawo, a mianowicie w celu zwolnień.
- 37 Niektórzy skarżący powoływali się również na istnienie de facto relacji właściwej dla grupy przedsiębiorstw. Ich zdaniem TAP, jako spółka dominująca, stała się większościowym akcjonariuszem AIA, aby przejąć kontrolę i moc rozwiązać AIA, gdy uzna to za stosowne, co w rzeczywistości uczyniła, zwołując walne zgromadzenie, które rozwiązało AIA.

Uzasadnienie wyroku Supremo Tribunal de Justiça z dnia 25 lutego 2009 r.

- 38 W wyroku z dnia 25 lutego 2009 r. Supremo Tribunal de Justiça orzekł, że z okoliczności faktycznych nie można wywnioskować, iż AIA przeniosła na TAP zorganizowany zespół czynników produkcji o wystarczającym znaczeniu, aby stanowić autonomiczne wsparcie dla działalności lotów nieregularnych.
- 39 W świetle ustalonych okoliczności faktycznych Supremo Tribunal de Justiça orzekł, że po etapie likwidacji majątku AIA, TAP nie przejęła jednostki ekonomicznej, która miałaby na celu bezpośrednią i niezależną kontynuację działalności w zakresie lotów czarterowych, wykonywanej wcześniej przez AIA.
- 40 Po pierwsze, nie przeprowadzono żadnej formalnej transakcji przeniesienia pomiędzy AIA i TAP, a po drugie, nie doszło de facto do przeniesienia wielu pojedynczych składników przedsiębiorstwa, które następnie zostałyby zreorganizowane w obrębie TAP, powodując powstanie niezależnego zakładu.
- 41 Zdaniem Supremo Tribunal de Justiça, w zawisłej przed nim sprawie nic nie wskazywało na istnienie w obrębie TAP jednostki zajmującej się działalnością w zakresie lotów czarterowych, zorganizowanej w sposób niezależny w tym właśnie celu. W związku z tym okoliczności faktyczne nie pozwalały na stwierdzenie, że doszło do istotnego przeniesienia jednostki gospodarczej z AIA na TAP w rozumieniu art. 37 LCT i dyrektywy 2001/23.
- 42 Na poparcie tego wniosku w odniesieniu do różnych przesłanek faktycznych, Supremo Tribunal de Justiça podkreślił w istocie, co następuje:

- Bardzo istotne było to, że TAP korzystała z czterech samolotów AIA w następstwie porozumienia zawartego w ramach likwidacji, mającego na celu ograniczenie strat wierzycieli, w tym TAP;
- Były to czynności związane z przeniesieniem aktywów rozwiązanej spółki na rzecz jej wierzycieli i w wykonaniu obowiązków prawnych likwidatorów;
- Samoloty były wykorzystywane zarówno do transportu regularnego, jak i nieregularnego i zostały zwrócone leasingodawcom po zakończeniu umów leasingu, służąc TAP przez określony czas;
- W związku z tym fakt, że TAP zaczęła korzystać z tych samolotów, gdy w roku 1993 przejęła na siebie obowiązek płacenia rat leasingu, nie świadczył o jej zamiarze przejęcia działalności w zakresie lotów czarterowych, ani nie był wystarczający do stwierdzenia, że działalność ta była wykonywana w sposób autonomiczny;
- Loty z 1993 r. zostały wykonane w celu wywiązania się ze zobowiązań zaciągniętych w ramach postępowania likwidacyjnego AIA i uniknięcia szkód, które wynikałyby z niewykonania umów zawartych jeszcze przez AIA, bez możliwości zidentyfikowania w obrębie TAP niezależnej jednostki gospodarczej zajmującej się działalnością w zakresie lotów nieregularnych;
- TAP, jako główny wierzyciel AIA, miała szczególny interes w uniknięciu niewykonania tych umów i znacznych odszkodowań, które mogłyby z niego wynikać, zważywszy, że miała możliwość samodzielnego przejęcia odpowiedzialności za wykonanie tych umów, ponieważ dysponowała środkami do tego celu, w szczególności samolotami, załogą i licencją na wykonywanie lotów czarterowych;
- Argument skarżących, zgodnie z którym TAP nie mogła w tamtym czasie twierdzić, że wykonała loty w celu uniknięcia wysokich odszkodowań, ponieważ AIA nie była w stanie przestrzegać rozkładu lotów „lato IATA 93” z powodu decyzji TAP, nie został zrozumiany. Z ekonomicznego punktu widzenia działania TAP były spójne: zaproponowała rozwiązanie AIA, ponieważ działalność gospodarcza AIA była nieopłacalna, a w kontekście likwidacji przejęła wcześniej zakontraktowane loty w celu uniknięcia wysokich odszkodowań;
- Jak wynika z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, w celu ustalenia wartości dowodowej konieczne było dokonanie oceny wszystkich okoliczności faktycznych mogących wskazywać na przejęcie zakładu;
- W odniesieniu do lotów z 1994 r. – zakontraktowanych przez TAP bezpośrednio z organizatorami wycieczek na trasach, których wcześniej nie obsługiwała – TAP prowadziła działalność stanowiącą jedynie wypełnienie luki na rynku, która powstała wskutek likwidacji AIA;

- Trybunał Sprawiedliwości, orzekając w sytuacjach, w których dane przedsiębiorstwo kontynuuje działalność dotychczas prowadzoną przez inne przedsiębiorstwo, uznał, że sama ta okoliczność nie pozwala na stwierdzenie, że doszło do przejścia jednostki gospodarczej, ponieważ jednostki takiej nie można sprowadzić tylko do działalności, jaką ona prowadzi. Jej tożsamość wynika również z innych czynników, takich jak wchodzący w jej skład personel, zakres działania, organizacja pracy, metody działania i, w stosownych przypadkach, środki operacyjne, którymi dysponuje;
 - Jeśli chodzi o dostawę używanych naczyń i sprzętu biurowego AIA do TAP, była ona pozbawiona znaczenia nie tylko dlatego, że została uwzględniona w likwidacji, ale również dlatego, że nie wykazano, iż te naczynia i sprzęt były przeznaczone do wykonywania lotów czarterowych, co uniemożliwiło stwierdzenie, że stanowiły one część zorganizowanego zbioru rzeczy i osób przeznaczonych specjalnie do działalności w zakresie lotów nieregularnych;
 - W odniesieniu do utrzymania zatrudnienia dwóch pracowników, co rzekomo wskazywało na zachowanie tożsamości jednostki gospodarczej, pracownicy te były związane z TAP umową o pracę, a zatem były pracownikami TAP, a nie AIA, i zostały oddelegowane przez TAP do wykonywania obowiązków w obrębie AIA. Rzeczywistość ta znacznie różni się od utrzymania zatrudnienia pracowników. Powrót pracownic do TAP był konsekwencją wykonywania umów o pracę zawartych z ich pracodawcą, ponieważ aktywność tych pracownic w ramach TAP nie może zostać uznana za niezależną jednostkę gospodarczą zajmującą się lotami nieregularnymi;
 - Podsumowując, żadna ze wskazanych przesłanek nie pozwoliła na stwierdzenie, że nastąpiło całkowite lub częściowe przeniesienie jednostki gospodarczej, ponieważ całościowa analiza przesłanek nie pozwala na stwierdzenie, że w obrębie TAP istnieje zespół środków materialnych i osobowych stanowiących fundament dla działalności w zakresie lotów czarterowych, wyodrębniony w sposób niezależny w tym właśnie celu, tj. jednostka ekonomiczna, która zachowuje swoją tożsamość i prowadzi w TAP samodzielną działalność w zakresie nieregularnego lotnictwa komercyjnego.
- 43 W odpowiedzi na wniosek kilku skarżących o wystąpienie do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, z których niektórzy zaproponowali konkretne sformułowanie pytań prejudycjalnych, w szczególności w odniesieniu do pojęcia „przejścia zakładu” w rozumieniu dyrektywy 77/187 oraz zgodności art. 37 LCCT i art. 23 ust. 3 LCCT z tą dyrektywą, Supremo Tribunal de Justiça stwierdził, co następuje:
- Sąd ten był jednym z sądów krajowych, na których ciążył obowiązek odesłania prejudycjalnego przewidziany w ówczesnym art. 234 WE (obecnie art. 267 TFUE);

- Obowiązek wystąpienia z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym istnieje tylko wtedy, gdy sądy krajowe uznają, że prawo Unii i jego wykładnia są niezbędne do rozstrzygnięcia sporu oraz gdy istnieją wątpliwości co do wykładni przepisów prawa Unii;
- Nawet w takich okolicznościach obowiązek ten nie jest nieograniczony, ponieważ nawet jeśli Supremo Tribunal de Justicia stwierdzi, że podniesione pytanie jest istotne, nie może być zobowiązany do skierowania sprawy do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej;
- Sam Trybunał Sprawiedliwości wyraźnie uznał, że prawidłowe stosowanie prawa Unii może być tak oczywiste, że nie pozostawia ono miejsca na jakiegokolwiek racjonalne wątpliwości co do sposobu rozstrzygnięcia postawionego pytania, wyłączając tym samym obowiązek wystąpienia z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym;
- Obowiązek odesłania nigdy nie wynika z samego faktu, że strony postępowania wyrażają wolę zwrócenia się do Trybunału Sprawiedliwości, ponieważ w przeciwnym razie odesłanie przekształciłoby się w środek zaskarżenia dostępny dla stron postępowania;
- Biorąc pod uwagę treść przywołanych dyrektyw, ich wykładnię dokonaną przez Trybunał Sprawiedliwości oraz zakres niniejszej sprawy, nie ma istotnych wątpliwości, które powodowałyby konieczność odesłania, ponieważ bez znaczenia jest, że pytania podniesione w niniejszej sprawie i sytuacji przedstawione Trybunałowi Sprawiedliwości nie są identyczne;
- Trybunał Sprawiedliwości wypracował utrwalone orzecznictwo w dziedzinie przejęć zakładów, a dyrektywa 2001/23 włączyła pojęcia wywodzące się z tego orzecznictwa;
- Pojęcia te nabrały obecnie takiej jasności, jeśli chodzi o wykładnię orzecznictwa unijnego i krajowego, że w rozpatrywanej sprawie nie było potrzeby uprzedniej konsultacji z Trybunałem Sprawiedliwości;
- Kwestia zgodności art. 23 ust. 3 LCCT z art. 4 dyrektywy nie mogła być przedmiotem odesłania prejudycjalnego, ponieważ przedmiot wniosku musi być zgodny z kompetencjami Trybunału Sprawiedliwości, a sąd krajowy nie może wystąpić z wnioskiem w celu dokonania wykładni prawa krajowego ani też zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości o wydanie orzeczenia w przedmiocie zgodności przepisu prawa krajowego z przepisem prawa Unii;
- Do Trybunału Sprawiedliwości nie należy rozstrzyganie, czy konkretny przepis prawa Unii znajduje zastosowanie, nawet pośrednio, do określonej sytuacji zawisłej przed sądami krajowymi różnych państw członkowskich;
- W związku z tym wystąpienie z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym nie było właściwe.

- 44 W odniesieniu do zgodności z prawem zwolnienia grupowego, Supremo Tribunal de Justiça stwierdził zasadniczo, co następuje:
- Ciąg czynności dokonanych przez AIA, TAP i likwidatora po rozwiązaniu AIA i w ramach likwidacji jej majątku nie stanowi przejęcia zakładu w rozumieniu art. 37 LCT, interpretowanego w świetle przepisów i orzecznictwa Unii;
 - W związku z tym zwolnienie grupowe skarżących, którego zasadniczym powodem było ostateczne zamknięcie przedsiębiorstwa, jest zgodne z prawem;
 - Pozycja umowna AIA wynikająca z umów o pracę łączących ją z jej pracownikami, w tym z jedynym pracownikiem, który nie przyjął odszkodowania, nie została przeniesiona na TAP;
 - W konsekwencji, ponieważ nie doszło do przejęcia zakładu, ani art. 4 ust. 1 dyrektywy 2001/23, dotyczący zakazu zwolnień bezpośrednio ze względu na przejęcie, ani art. 5 ust. 1 tej dyrektywy, który również wymaga, aby doszło do przeniesienia zakładu, nie miały zastosowania;
 - Jeśli chodzi o art. 4 ust. 1 dyrektywy 2001/23, w aktach sprawy nie ma żadnego dowodu na to, że zwolnienie opierało się bezpośrednio na nieudowodnionej czynności przeniesienia, ponieważ zwolnienie grupowe opierało się na zamknięciu przedsiębiorstwa, a zatem było decyzją kierownictwa opartą na ważnej podstawie ekonomicznej;
 - W odniesieniu do art. 5 ust. 1 dyrektywy 2001/23, nawet gdyby doszło do przeniesienia zakładu w ramach likwidacji, likwidacja ta uniemożliwiłaby przeniesienie umów o pracę na TAP i byłaby zgodna ze zwolnieniami pracowników AIA;
 - Nie zapominając, że podstawa prawna zwolnienia grupowego ma charakter gospodarczy i że kontrola sądowa powinna być dostosowana do wolności prowadzenia działalności gospodarczej i zarządzania nią, należy uwzględnić powody powołane na poparcie zwolnienia grupowego.
- 45 W odniesieniu do zarzutów opartych na naruszeniu podstawowych zasad prawnych chronionych prawem Unii, w szczególności favor laboratoris, oraz na nadużyciu prawa do zwolnienia grupowego, Supremo Tribunal de Justiça orzekł, że:
- Ustalenia faktyczne nie pozwoliły na stwierdzenie, że AIA nadużyła prawa do zwolnienia, ponieważ zwolnienie było uzasadnione zamknięciem i rozwiązaniem przedsiębiorstwa z powodu poważnych trudności finansowych, których przedsiębiorstwo to doświadczało;
 - W świetle zaprzestania działalności przez przedsiębiorstwo, rozwiązanie umów o pracę z pracownikami było całkowicie zrozumiałe i zgodne z prawem;

- Nie można było stwierdzić, że AIA miała na celu wyłącznie lub głównie wyrządzenie szkody skarżącym poprzez skorzystanie z prawa do zwolnienia grupowego;
- Nic nie wskazywało na to, że strona pozwana w postępowaniu głównym przekroczyła granice wynikające z dobrej wiary, dobrych obyczajów lub celu społecznego lub gospodarczego prawa do zwolnienia grupowego, ani, tym bardziej że uczyniła to w sposób oczywisty, tak aby można było uznać, że wykonanie tego prawa było niezgodne z prawem;
- W odniesieniu do postawy TAP polegającej na proponowaniu rozwiązania AIA i przejściu w procesie likwidacji niektórych niezależnych aktywów, które przeznaczyła na swoją [własną] działalność, nie zidentyfikowano żadnych okoliczności, które wskazywałyby na to, że TAP wykorzystwała fakt, że była osobą prawną odrębną od AIA, aby osiągnąć cele, które nie były dozwolone przez prawo;
- Propozycja TAP dotycząca rozwiązania AIA była uzasadniona, a TAP nie zaciągnęła żadnych zobowiązań w zakresie zatrudnienia wobec pracowników zatrudnionych przez AIA, w związku z czym nie można było stwierdzić, że dążyła do obejścia takich nieistniejących zobowiązań. Co się tyczy w szczególności kursów BOEING 737, okoliczności faktyczne nie wskazywały, że rozpoczęły się one po zamknięciu AIA;
- Nie wykazano, że rozwiązanie AIA i zwolnienia grupowe były spowodowane przez TAP w porozumieniu z AIA, w celu wykonywania nieregularnego transportu lotniczego na takich samych warunkach, jakie istniały w chwili utworzenia AIA, a tym samym obniżenia jego kosztów;
- Okoliczności faktyczne nie pozwalają na sformułowanie wniosku, że TAP naruszyła zasady dobrej wiary, w związku z czym nie można było stwierdzić, że wykorzystwała rozdział osobowości w celu przeprowadzenia zwolnień, które w przeciwnym razie nie byłyby dozwolone przez prawo;
- Nadużycie osobowości prawnej spółki jest możliwe tylko wtedy, gdy ta osobowość prawna jest wykorzystywana w sposób niezgodny z prawem lub stanowiący nadużycie ze szkodą dla osób trzecich, to znaczy w przypadkach, gdy wykonywanie prawa podmiotowego prowadzi do rezultatu, który w sposób oczywisty odbiega od celu, dla którego zostało ono przyznane przez prawo. Żaden z tych aspektów nie wynikał z okoliczności faktycznych ustalonych w przedmiotowej sprawie;
- Wobec zgodności z prawem zwolnienia grupowego nie badano kwestii znaczenia przyjęcia lub nie odszkodowania wypłaconego skarżącym, zgodności z konstytucją przepisu łączącego pobranie odszkodowania z wyrażeniem zgody na zwolnienie, kwestii, czy skarżący mogli powołać się na nieważność oświadczenia o przyjęciu zwolnienia i czy istniał błąd co do powodów lub przedmiotu działalności, które skłoniłyby pracowników do

podjęcia decyzji o przyjęciu odpowiedniego odszkodowania, ani też kwestii dotyczących określenia wysokości wynagrodzenia w miejsce zwolnienia, które byłoby należne, gdyby zwolnienie było niezgodne z prawem;

– W konsekwencji rozstrzygnięcie w przedmiocie pozostałych kwestii podniesionych w skargach nie było właściwe.

46 Na tej podstawie w wyroku z dnia 25 lutego 2009 r. Supremo Tribunal de Justiça oddalił skargę kasacyjną stron skarżących i uwolnił stronę pozwaną od roszczeń strony skarżącej.

Postępowanie główne (2013–2024)

47 Powodowie w postępowaniu głównym wnieśli powództwo o ustalenie istnienia stosunku prawnego lub prawa przeciwko Estado Português w ramach zwykłego postępowania przed Varas Cíveis de Lisboa (izbą cywilną w Lizbonie), podnosząc zasadniczo, że wyrok wydany przez Supremo Tribunal de Justiça w dniu 25 lutego 2009 r. w ramach postępowania dotyczącego zaskarżenia zwolnienia grupowego był w oczywisty sposób niezgodny z prawem, ponieważ opierał się na błędnej wykładni pojęcia „przejęcia zakładu” w rozumieniu dyrektywy 2001/23 oraz ponieważ nie spełniał obowiązku wystąpienia do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.

48 W ramach tego powództwa wnieśli oni o zasądzenie od państwa portugalskiego na ich rzecz (i) odszkodowania pieniężnego odpowiadającego całemu wynagrodzeniu nieotrzymanemu od dnia zwolnienia grupowego do dnia wydania wyroku przez Supremo Tribunal de Justiça z dnia 25 lutego 2009 r., wynagrodzenia należnego do przewidywanej daty ich przejścia na emeryturę oraz za szkodę odpowiadającą obniżeniu wysokości ich emerytur; (ii) zadośćuczynienia za krzywdę; (iii) odszkodowania odpowiadającego wynagrodzeniu za pracę w miejsce zwolnienia należnego do dnia przywrócenia do pracy; oraz (iv) tytułem żądania ewentualnego, odszkodowania z tytułu utraconych korzyści.

49 W dniu 31 grudnia 2013 r. Varas Cíveis de Lisboa zwrócił się do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, dążąc zasadniczo do ustalenia, czy doszło do przejęcia zakładu w rozumieniu dyrektywy 2001/23 i czy art. 267 TFUE należy interpretować w ten sposób, że Supremo Tribunal de Justiça był zobowiązany do wystąpienia z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.

50 W dniu 9 września 2015 r. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wydał wyrok w sprawie Ferreira da Silva e Brito i in. (C-160/14, EU:C:2015:565), w którym orzekł w szczególności, że (i) wykładni art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23 należy dokonywać w ten sposób, że pojęcie „przejęcia zakładu” obejmuje sytuację taką jak rozpatrywana w niniejszej sprawie, oraz że (ii) wykładni art. 267 akapit trzeci TFUE należy dokonywać w ten sposób, że sąd, którego orzeczenia nie

podlegają zaskarżeniu w prawie krajowym, jest zobowiązany zwrócić się do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczącym wykładni pojęcia „przejęcia zakładu” w okolicznościach, w których zarówno zostały wydane rozbieżne orzeczenia dotyczące wykładni tego pojęcia przez niższe instancje sądowe, jak i istnieją powtarzające się trudności w jego interpretacji w różnych państwach członkowskich.

- 51 Varas Cíveis de Lisboa oddalił powództwo.
- 52 Niektórzy powodowie w postępowaniu głównym wnieśli apelację do Tribunal da Relação de Lisboa, który wyrokiem z dnia 16 marca 2023 r. oddalił ją w całości i utrzymał w mocy wyrok Varas Cíveis (zwany dalej „zaskarżonym wyrokiem”).
- 53 Niektórzy powodowie w postępowaniu głównym wnieśli skargę kasacyjną od tego wyroku do Supremo Tribunal de Justiça, gdzie sprawa jest obecnie w toku.

Zwięzłe uzasadnienie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym

- 54 Zasadniczą kwestią podniesioną w niniejszej sprawie jest ocena pozaumownej odpowiedzialności cywilnej państwa portugalskiego za czyny dokonane w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości z naruszeniem prawa Unii Europejskiej, w szczególności w wyroku Supremo Tribunal de Justiça z dnia 25 lutego 2009 r., w odniesieniu do dwóch istotnych aspektów:
 - a) z powodu błędnej wykładni pojęcia „przejęcia zakładu” w świetle dyrektywy 2001/23, w odniesieniu do okoliczności faktycznych, którymi dysponował Supremo Tribunal de Justiça;
 - b) na tej podstawie, że sąd ten jest zobowiązany zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, o co wnosili niektórzy powodowie, z uwagi na istnienie sprzecznych orzeczeń sądów w tej samej kwestii oraz okoliczność, że Supremo Tribunal de Justiça jest krajowym sądem ostatniej instancji.
- 55 W przeciwieństwie do reżimu ustanowionego w art. 340 TFUE, który przewiduje odpowiedzialność pozaumowną instytucji, organów i jednostek organizacyjnych Unii, odpowiedzialność państw członkowskich za naruszenie prawa Unii nie jest wyraźnie przewidziana w traktatach.
- 56 Istnienie takiej odpowiedzialności jest jednak konsekwentnie podtrzymywane przez Trybunał Sprawiedliwości od czasu wyroku z dnia 19 listopada 1991 r., Francovich i in. (C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428).
- 57 W wyroku tym Trybunał Sprawiedliwości ustanowił zasadę, zgodnie z którą państwa członkowskie są zobowiązane do naprawienia szkody wyrządzonej jednostkom w wyniku naruszenia prawa Unii, za które ponoszą odpowiedzialność, a jednocześnie określił przesłanki niezbędne do powstania tej odpowiedzialności.

- 58 To orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości zostało potwierdzone w innych późniejszych wyrokach, a Trybunał stwierdził również, że zasada ta ma zastosowanie niezależnie od organu lub jednostki organizacyjnej państwa członkowskiego, którego działanie lub zaniechanie spowodowało naruszenie.
- 59 W wyroku z dnia 30 września 2003 r., Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513), Trybunał Sprawiedliwości wyraźnie rozszerzył odpowiedzialność państw członkowskich na naruszenia prawa Unii wynikające z aktów władzy sądowniczej, gdy ta ostatnia orzeka w ostatniej instancji, jak ma to miejsce w niniejszej sprawie. Orzecznictwo to było konsekwentnie podtrzymywane przez Trybunał Sprawiedliwości.
- 60 W ramach postępowania głównego uznano, zarówno w pierwszej, jak i w drugiej instancji, że nie było potrzeby przedkładania nowych pytań prejudycjalnych, ponieważ sformułowanie pytań zasugerowanych przez powodów w postępowaniu głównym oznaczałoby, że to Trybunał Sprawiedliwości miałby rozstrzygnąć niniejszy spór, co jest zadaniem sądów każdego państwa.
- 61 Jednakże w sprawie, która doprowadziła do wydania wyroku w sprawie Köbler, należało ustalić, czy do Trybunału Sprawiedliwości należało zbadanie, czy w postępowaniu głównym państwo członkowskie ponosi odpowiedzialność za naruszenie prawa Unii w wyniku orzeczenia sądu krajowego, czy też ocena ta należy wyłącznie do sądów krajowych.
- 62 W odpowiedzi na to pytanie Trybunał Sprawiedliwości wskazał przede wszystkim, że stosowanie kryteriów pozwalających ustalić odpowiedzialność państw członkowskich za szkody wyrządzone jednostkom w wyniku naruszenia prawa unijnego powinno, co do zasady, należeć do sądów krajowych, zgodnie ze wskazówkami dotyczącymi postępowania w tym zakresie udzielonymi przez Trybunał.
- 63 Zaraz potem Trybunał Sprawiedliwości stwierdził jednak, że posiada wszelkie informacje, aby móc ustalić, czy spełnione były warunki niezbędne do pociągnięcia państwa członkowskiego do odpowiedzialności. Ponadto orzekł, że do niego należało zbadanie, czy takie naruszenie prawa Unii miało oczywisty charakter wymagany celem pociągnięcia na mocy prawa Unii państwa członkowskiego do odpowiedzialności z tytułu orzeczenia jednego z jego sądów, orzekającego w ostatniej instancji.
- 64 Ostatnio stanowisko to zostało ponownie wyrażone w wyroku z dnia 28 lipca 2016 r., Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602), w którym jedno z pytań prejudycjalnych polegało na ustaleniu, czy opisane przez stronę powodową zachowanie sądu tego państwa stanowiło wystarczająco istotne naruszenie prawa Unii.
- 65 W odpowiedzi na to pytanie Trybunał Sprawiedliwości zbadał konkretne okoliczności faktyczne rozpatrywane w tej sytuacji, stwierdzając, że chociaż sąd dysponował wszystkimi okolicznościami prawnymi i faktycznymi niezbędnymi

do dokonania z urzędu oceny nieuczciwego charakteru warunków umownych objętych zakresem danej dyrektywy, to nie doszło do wystarczająco istotnego naruszenia prawa Unii.

- 66 Trybunał Sprawiedliwości nie ograniczył się do wskazania kryteriów, od których zależy stwierdzenie wystarczająco istotnego naruszenia prawa Unii, lecz ocenił również, czy kryteria te zostały spełnione w każdej indywidualnej sprawie oraz przeprowadził kontrolę działań sądów krajowych, chociaż w dwóch przytoczonych powyżej sprawach stwierdził, że nie doszło do wystarczająco istotnego naruszenia prawa Unii.
- 67 Z powyższego nie wynika, aby Trybunał Sprawiedliwości zastąpił sąd krajowy w rozstrzyganiu sporów indywidualnych. Trybunał Sprawiedliwości położył nacisk na zasady równoważności i skuteczności, w szczególności w wyroku w sprawie Tomášová, i stwierdził, że zasady dotyczące naprawienia szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa Unii, takie jak odnoszące się do oszacowania wysokości takiej szkody lub związku między żądaniem takiego naprawienia a innymi ewentualnie dostępnymi środkami prawnymi, ustalone są w prawie krajowym każdego państwa członkowskiego z poszanowaniem zasad równoważności i skuteczności.
- 68 Na podstawie powyższych założeń, biorąc pod uwagę, że odpowiedzialność państw członkowskich za działania i zaniechania ich organów naruszające prawo Unii, w tym sądów orzekających w ostatniej instancji, opiera się na prawie Unii, które określa przesłanki powstania takiej odpowiedzialności – chociaż w odniesieniu do prawa krajowego i z poszanowaniem zasad równoważności i skuteczności w rozumieniu przedstawionym powyżej – uzasadnione jest, aby to Trybunał Sprawiedliwości ujednolicił w całej Unii orzecznictwo dotyczące oceny tych samych przesłanek powstania odpowiedzialności państw członkowskich.
- 69 Z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości wynika, że Trybunał przypisuje sobie to „zastrzeżenie właściwości”, nie ograniczając się do wskazania kryteriów pozwalających na stwierdzenie istnienia „wystarczająco istotnego naruszenia” prawa Unii, ale także stosując je do poszczególnych spraw toczących się przed sądami krajowymi.
- 70 Z drugiej strony, w zaskarżonym wyroku wskazano, że w wyroku z dnia 9 września 2015 r., Ferreira da Silva e Brito i in, C-160/14, EU:C:2015:565, wydanym w następstwie pytań prejudycjalnych przedłożonych w tej sprawie, Trybunał Sprawiedliwości dokonał oceny pojęcia „przejęcia zakładu” w świetle orzecznictwa Trybunału z 2015 r., pomimo że Supremo Tribunal de Justiça wypowiedział się w tej kwestii w 2009 r. Ponadto w zaskarżonym wyroku stwierdzono, że wyrok Trybunału Sprawiedliwości zawiera szereg „oczywistych, nieistotnych błędów”.
- 71 Błędy te polegają, według zaskarżonego wyroku, na przedstawieniu okoliczności faktycznych sporu, w którym stwierdzono, że „TAP zatrudnił niektórych byłych

pracowników AIA”, podczas gdy zgodnie z zaskarżonym wyrokiem „TAP nie zatrudnił żadnego pracownika AIA”. Jak wspomniano powyżej, stało się tak, że (tylko) dwie pracownice, które zostały oddelegowane do AIA (której głównym akcjonariuszem była TAP), powróciły do TAP, mimo że były pracownicami TAP, które objęły stanowiska w tej spółce po rozwiązaniu AIA.

- 72 W zaskarżonym wyroku wskazano również, że w wyroku Trybunału Sprawiedliwości stwierdzono, iż Supremo Tribunal de Justiça uznał, że „AIA posiadała zakład związany z określonym towarem, jakim była licencja, która nie podlega przeniesieniu, co uniemożliwiało przejęcie zakładu, ponieważ przedmiotem sprzedaży mogły być jedynie poszczególne dobra, a nie sam zakład”, podczas gdy „nie odpowiada to prawdzie, ponieważ przedstawione rozumowanie zostało wcześniej przyjęte w wyroku Tribunal da Relação, do którego odniósł się Supremo Tribunal de Justiça i którego nawet nie poparł w tej części”. Zauważono bowiem zachodzącą niezgodność z „naciskiem położonym na okoliczność, że działalność gospodarcza AIA była powiązana z niezbywalną licencją [...], w zakresie, w jakim, biorąc pod uwagę, że TAP była uprawniona do wykonywania zarówno lotów »regularnych«, jak i »nieregularnych« [...], to powiązanie działalności gospodarczej w zakresie nieregularnego transportu lotniczego z licencją nie uniemożliwiało TAP prowadzenia tej działalności.
- 73 Zgodnie z zaskarżonym wyrokiem, oprócz tych błędów, należy zauważyć, że kolejność badanych okoliczności faktycznych nie obejmuje wszystkich właściwych ram faktycznych, które wynikają, w sposób niewyczerpujący, z samego kontekstu, w których ustalo oddelegowanie dwóch wyżej wymienionych pracownic, ze statusu wierzyciela TAP wobec AIA, z faktu, że dostawa »drobnego sprzętu«, o którym mowa, nastąpiła w wyniku wykonania czynności likwidacyjnych (biorąc pod uwagę pozycję TAP jako wierzyciela), motywacji leżącej u podstaw przejęcia przez TAP umów leasingu samolotów i przekazania samolotów leasingodawcy po zakończeniu umów leasingu, a także motywacji leżącej u podstaw przejęcia obsługi lotów czarterowych już zakontraktowanych z organizatorami wycieczek na lato 1993 r., w świetle kar finansowych, które w naturalny sposób wynikały z nieprzestrzegania umów, co faktycznie pogorszyło pozycję TAP jako wierzyciela AIA”.
- 74 Tribunal da Relação doszedł do wniosku, że „biorąc pod uwagę wyżej wymienione błędy w wyroku Trybunału oraz przedstawione braki w ustaleniach faktycznych, którym nie można przypisać znaczenia, decyzja ta musi zostać oceniona i zbadana w duchu wyraźnie krytycznym przy rozważaniu stwierdzonych uchybień”.
- 75 Jeżeli w uzasadnieniu wyroku Trybunału Sprawiedliwości występują błędy – wynikające z błędnej oceny okoliczności faktycznych zawartych w aktach sprawy lub z faktu, że nie zostały mu przedstawione wszystkie istotne okoliczności faktyczne – zgodnie z przepisami prawa Unii należy zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości z nowymi pytaniami prejudycjalnymi, a nie, jak uznano

w zaskarżonym wyroku, dokonywać krytycznej oceny wyroku wydanego przez Trybunał Sprawiedliwości.

- 76 Zwrócenie się do Trybunału z nowymi pytaniami pozostaje obowiązkowe, jeżeli w postępowaniu nadal istnieje konieczność wystąpienia z odesłaniem prejudycjalnym, ponieważ wystąpienie z kolejnymi wnioskami o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w ramach tego samego postępowania krajowego jest przewidziane i nie stanowi bynajmniej nowatorskiej inicjatywy.
- 77 Ponadto, mimo że odpowiedź Trybunału Sprawiedliwości odnosi się do momentu niemającego znaczenia dla rozstrzygnięcia danej sprawy, to rozstrzygnięcie nie może polegać jedynie na niestosowaniu tego wiążącego wyroku, lecz na ponownym wystąpieniu do Trybunału Sprawiedliwości, uściślając, że dla prawidłowego rozstrzygnięcia sporu konieczne jest ustalenie czy odpowiedź udzielona w wyroku w tej sprawie ma również zastosowanie w chwili wydania orzeczenia sądowego, które rzekomo naruszyło prawo Unii.
- 78 Należy zatem mieć na uwadze, że we wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, który został już złożony w tej samej sprawie, Trybunał Sprawiedliwości orzekł w przedmiocie ustalenia, czy stan faktyczny w niniejszej sprawie może być objęty pojęciem „przejęcia zakładu” w rozumieniu dyrektywy 2001/23. Trybunał rozważył jednak tę kwestię nie odnosząc się do czasu, w którym został wydany wyrok Supremo Tribunal de Justiça będący przedmiotem niniejszego postępowania, a mianowicie do dnia 25 lutego 2009 r., mając na uwadze orzecznictwo Trybunału istniejące w tamtym czasie.
- 79 Trybunał Sprawiedliwości orzekł również, że Supremo Tribunal de Justiça naruszył art. 267 TFUE, odmawiając w wyroku z 2009 r. przedłożenia pytania prejudycjalnego dotyczącego wykładni dyrektywy w celu ustalenia czy okoliczności faktyczne wykazane w postępowaniu można objąć pojęciem „przejęcia zakładu” przewidzianym w tej dyrektywie.
- 80 Trybunał nie wypowiedział się jednak, wobec braku pytania, w kwestii, czy naruszenie to było wystarczająco istotne, aby stanowić podstawę pociągnięcia państwa członkowskiego do odpowiedzialności.
- 81 W świetle podniesionych wątpliwości Supremo Tribunal de Justiça uważa, że złożenie nowego wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym jest uzasadnione, biorąc pod uwagę pierwszeństwo prawa Unii i konieczność zapewnienia jednolitej wykładni i stosowania traktatów.
- 82 Po pierwsze, jeśli chodzi o pierwszeństwo prawa Unii przed prawem krajowym w odniesieniu do odpowiedzialności państwa za naruszenie prawa Unii, odpowiedzialność ta ma na celu zapewnienie pełnej skuteczności tego prawa, a w szczególności skutecznej ochrony sądowej praw pracowniczych, którą miały zagwarantować zarówno dyrektywa 77/187, jak i dyrektywa 2001/23.

- 83 Po drugie, co się tyczy konieczności zapewnienia jednolitej wykładni i stosowania traktatów w dziedzinie odpowiedzialności państw członkowskich za naruszenie prawa Unii, w szczególności przez sądy krajowe orzekające w ostatniej instancji, nie jest znane żadne orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości, poza orzeczeniem w niniejszej sprawie, które zajmowałoby się tą kwestią w kontekście powództwa obejmującego pojęcie „przejęcia zakładu” w rozumieniu dyrektywy 2001/23.
- 84 W ramach niniejszego odesłania prejudycjalnego należy ponadto zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości z pytaniem prejudycjalnym dotyczącym kwestii, czy w niniejszej sprawie doszło do wystarczająco istotnego naruszenia prawa Unii w wyroku Supremo Tribunal de Justiça z dnia 25 lutego 2009 r., czy to z powodu błędnej wykładni pojęcia „przejęcia zakładu” w świetle prawa Unii, czy też z powodu naruszenia obowiązku zwrócenia się do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.
- 85 Jak wynika z utrwalonego orzecznictwa Trybunału, istnieją trzy przesłanki powstania odpowiedzialności państw członkowskich za naprawienie szkód wyrządzonych jednostkom w wyniku naruszenia prawa Unii, za które ponoszą odpowiedzialność, a mianowicie (i) naruszony przepis prawa Unii ma na celu przyznanie praw jednostkom; (ii) naruszenie jest wystarczająco istotne oraz (iii) istnieje bezpośredni związek przyczynowy między naruszeniem a szkodą poniesioną przez osoby poszkodowane.
- 86 W niniejszej sprawie, ponieważ nie ulega wątpliwości, że dyrektywy 77/187 i 2001/23 przyznają pracownikom prawo, na które mogą się oni bezpośrednio powoływać, polegające na stosowaniu zawartego w prawie Unii pojęcia „przejęcia zakładu”, jeżeli Trybunał stwierdzi istnienie wystarczająco istotnego naruszenia prawa przez Supremo Tribunal de Justiça w sposób opisany powyżej, możliwość powstania prawa do odszkodowania będzie zależeć wyłącznie od stwierdzenia istnienia związku przyczynowego między tym naruszeniem a powstałymi szkodami.
- 87 W zaskarżonym wyroku Tribunal da Relação nie dokonał oceny tego związku przyczynowego, uznając, że nie doszło do istotnej pomyłki sądowej w rozumieniu orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości. Stwierdził zatem, że wydając wyrok z dnia 25 lutego 2009 r., Supremo Tribunal de Justiça działał zgodnie z prawem.
- 88 W przypadku, gdyby Trybunał Sprawiedliwości uznał, że w dniu, w którym Supremo Tribunal de Justiça wydał wyrok w niniejszej sprawie, tj. w dniu 25 lutego 2009 r., należało stwierdzić, że ustalone okoliczności faktyczne stanowiły przejęcie zakładu pracy w rozumieniu przywołanych dyrektyw oraz że swoim postępowaniem Supremo Tribunal de Justiça dopuścił się wystarczająco istotnego naruszenia prawa Unii, można by dojść do wniosku, że zwolnienie grupowe skarżących powinno być zostać uznane za niezgodne z prawem. Wynika z tego, że mają oni takie same prawa do odszkodowania za poniesione szkody.

- 89 Jednakże w czasie, gdy miały miejsce okoliczności faktyczne, w portugalskim systemie prawnym obowiązywał art. 23 ust. 2 LCCT, który przewidywał, że pobranie przez pracownika odszkodowania oznaczało wyrażenie zgody na zwolnienie.
- 90 W sprawie, w której zapadł wyrok Supremo Tribunal de Justiça z dnia 25 lutego 2009 r., ustalono, że skarżący pracownicy wyrazili zgodę na przyjęcie odszkodowania przyznanego im w następstwie zwolnienia grupowego i że uczynili to, ponieważ byli przekonani, że rozwiązanie AIA było nieuniknione.
- 91 Wykazano również, że w tamtym czasie skarżący nie wiedzieli, że po rozwiązaniu ich umów o pracę, TAP wykona przynajmniej część lotów czarterowych wykonywanych wcześniej przez AIA, ani że część jej wyposażenia, w tym samoloty, zostanie przekazana TAP.
- 92 W ww. wyroku z dnia 25 lutego 2009 r. Supremo Tribunal de Justiça nie zastosował art. 23 ust. 2 LCCT, ponieważ uznał zwolnienie grupowe za ważne, w związku z czym oddalił skargę kasacyjną w części dotyczącej tej kwestii.
- 93 W ramach tego samego postępowania, czyli w postępowaniu dotyczącym zaskarżenia zwolnienia grupowego, Tribunal da Relação de Lisboa uznał jednak, że przepis ten był w pełni ważny, ponieważ pobranie odszkodowania przez wszystkich skarżących, z jednym wyjątkiem, świadczy o woli zaakceptowania przez nich zwolnienia i uniemożliwia zaskarżenie zwolnienia grupowego.
- 94 W niniejszej sprawie, aby ustalić związek przyczynowy między zarzucanym naruszeniem prawa Unii a szkodą poniesioną przez pracowników, należy dokonać oceny wykładni i stosowania przepisu ustanowionego w art. 23 ust. 3 LCCT oraz zbadać jego zgodność z prawem Unii obowiązującym w tamtym czasie, a mianowicie z dyrektywą 77/187.
- 95 W przypadku uznania, że w sytuacji badanej w wyroku Supremo Tribunal de Justiça z dnia 25 lutego 2009 r. rzeczywiście doszło do przejęcia zakładu, zastosowanie art. 23 ust. 3 LCCT uniemożliwiłoby to przeniesienie na TAP praw i obowiązków AIA wynikających z umów o pracę istniejących w momencie przejęcia, ponieważ pracownicy wyrazili zgodę na przyjęcie odszkodowania z tytułu rozwiązania ich umów o pracę w kontekście zwolnienia grupowego przeprowadzonego przez AIA.
- 96 W związku z tym Supremo Tribunal de Justiça uważa, że w celu oceny tego związku przyczynowego uzasadnione jest również wystąpienie z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w tej kwestii.

Pytania prejudycjalne

„1. Czy w świetle przedstawionych powyżej ustalonych okoliczności faktycznych oraz w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości na dzień

25 lutego 2009 r., wykładni dyrektywy Rady 77/187/EWG z dnia 14 lutego 1977 r. i dyrektywy Rady 2001/23/WE z dnia 12 marca 2001 r. w sprawie zbliżania ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ochrony praw pracowniczych w przypadku przejęcia przedsiębiorstw, zakładów lub części przedsiębiorstw lub zakładów w tamtym dniu, a w szczególności art. 1 ust. 1 dyrektywy Rady 2001/23/WE, który doprecyzował pojęcie „przejęcia”, należało dokonać w ten sposób, że pojęcie „przejęcia zakładu” obejmowało sytuację, w której spółka działająca na rynku lotów czarterowych została rozwiązana na mocy decyzji jej akcjonariusza większościowego, który sam był przedsiębiorstwem transportu lotniczego i który w ramach likwidacji podjął działania przedstawione bardziej szczegółowo w powyższym opisie stanu faktycznego?

2. W przypadku odpowiedzi twierdzącej, a także biorąc pod uwagę przedstawione powyżej ustalone okoliczności faktyczne oraz orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości na dzień 25 lutego 2009 r., czy rozstrzygnięcie zawarte w wyroku wydanym w tym samym dniu przez Supremo Tribunal de Justiça (sąd najwyższy, Portugalia), który, orzekając w ostatniej instancji i w świetle rozpatrywanych przez siebie okoliczności faktycznych, uznał, że wyżej wymienione dyrektywy, w szczególności art. 1 ust. 1 dyrektywy Rady 2001/23/WE z dnia 12 marca 2001 r., należy interpretować w ten sposób, że pojęcie „przejęcia zakładu” nie obejmuje sytuacji opisanej w poprzednim pytaniu, stanowi wystarczająco istotne naruszenie prawa Unii?

3. Czy w świetle przedstawionych powyżej ustalonych okoliczności faktycznych oraz orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości na dzień 25 lutego 2009 r., rozstrzygnięcie zawarte w wyroku wydanym w tym samym dniu przez Supremo Tribunal de Justiça, który orzekając w ostatniej instancji i w świetle rozpatrywanych przez siebie okoliczności faktycznych, uznał, że art. 234 TWE (obecnie art. 267 TFUE) należy interpretować w ten sposób, że wspomniany Supremo Tribunal, biorąc pod uwagę okoliczności faktyczne opisane w pytaniu pierwszym oraz okoliczność, że sądy krajowe niższej instancji, które rozpoznawały sprawę, wydały rozbieżne orzeczenia, nie był zobowiązany do zwrócenia się do Trybunału Sprawiedliwości z pytaniem prejudycjalnym dotyczącym prawidłowej wykładni pojęcia „przejęcia zakładu” w rozumieniu art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23/WE, stanowi wystarczająco istotne naruszenie prawa Unii?

4. W przypadku udzielenia odpowiedzi twierdzącej na pytanie pierwsze i w przypadku udzielenia odpowiedzi twierdzącej na jedno z dwóch poprzednich pytań lub na oba pytania, poprzez stwierdzenie istnienia wystarczająco istotnego naruszenia prawa Unii – w sprawie takiej jak niniejsza, w której ustalono, że pracownicy zgodzili się na otrzymanie odszkodowania z tytułu zwolnienia grupowego w przekonaniu, że rozwiązanie Air Atlantis, ich pracodawcy, było nieuniknione, i w nieświadomości, że po rozwiązaniu ich umów o pracę, pozwana TAP będzie wykonywała przynajmniej część operacji lotów czarterowych wykonywanych dotychczas przez Air Atlantis oraz że część wyposażenia tej

ostatniej, w tym samoloty, zostanie przekazana TAP – czy art. 3 ust. 1 dyrektywy Rady 77/187/EWG z dnia 14 lutego 1977 r. należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie przepisowi krajowemu takiemu jak art. 23 ust. 3 Decreto-Lei n.º 64-A/89 (dekretu z mocą ustawy nr 64-A/89) z dnia 27 lutego, który został w międzyczasie uchylony, ale miał zastosowanie w chwili zaistnienia okoliczności faktycznych w postępowaniu głównym, zgodnie z którym „pobranie przez pracownika odszkodowania, o którym mowa w niniejszym artykule, jest równoznaczne z wyrażeniem zgody na zwolnienie”?

DOKUMENT ROBOCZY